

▣ ”Perinteinen” käsitys diakoniasta – saksalaisen esimerkin analyysi

Abstrakti

Keskusteltaessa diakonian virasta ja työtehtävistä on toisinaan vedottu ”perinteiseen” käsitykseen diakoniasta tavoiteltavana mallina. Tämän perinteisen diakoniakäsitteen sisältöä ei kuitenkaan ole määritelty. Tässä artikkelissa tarkastellaan saksalaista, vuonna 1960 julkaistua kirjaa, joka esittelee selkeän käsityksen diakonian sisällöstä. Tietyin edellytyksiä tätä mallia voi luonnehtia tyypilliseksi ”perinteiseksi” näkemykseksi diakoniasta. Saksalainen malli näyttäisi pohjautuvan Uuteen testamenttiin ja varhaisen kirkon teksteihin. Analyysi kuitenkin osoittaa, että kirjan esitystapaa ohjaa tietynlainen ennakkokäsitys. Vaikka teksti pohjautuu sitaatteihin alkuperäisistä lähteistä, lopputulos eroaa hyvin paljon siitä, mitä lähteet itse sanovat. Kun keskusteluissa diakonian kehittämisestä otetaan huomioon ”perinteisen” näkemyksen ristiriita lähteiden kanssa, virkojen kehittämiseksi muodostuu hedelmällisempi lähtökohta.

Avainsanat: Diakoniakäsitys, Perinteinen tulkinta, Diakonaattikeskustelu, Herbert Krimm.

Johdanto

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon erityisyys on ollut diakonian viran varhainen kytkeminen paikallisseurakuntaan (historiasta esimerkiksi Malkavaara, 2015). Tähän on liittynyt tietynlainen käsitys siitä, mitä diakonian virka merkitsee, ja säädökset ovat heijastaneet taustalla vaikuttanutta diakoniakäsitystä. Kirkossa yli 50 vuotta jatkunut keskustelu diakoniaan liittyvien virkojen

kytkemisestä selkeämmin kirkon virkarakenteeseen on osoittanut, että takana on merkittäviä teologisia linjakysymyksiä.

Viime vuosikymmenien aikana diakonian ja diakonian viran alkuperää on tarkasteltu laajalti kansainvälisessä ja myös suomalaisessa tutkimuksessa (Malkavaara, 2015; Latvus, 2017; Ryökäs, 2019). Aikaisemmasta 1900-luvun alkupuolen konsensuksesta poikkeavat tulokset ovat nousseet merkittävästi esille. Diakonin tehtävät on varhaisessa kirkossa nähty apulaisjohtajan roolina (Koet & Murphy & Ryökäs toim., 2018) ja diakoni on nähty henkilönä, joka kuljetti viestejä ja sanomia seurakunnan sisällä ja seurakunnasta toiseen (Collins, 1990; Hentschel, 2007). Aikaisempien vuosikymmenten lähinnä evankelisten kirkkojen korostamaa ajatusta diakoniasta lähimmäisen nöyrään auttamiseen keskittyvänä toimintana on pidetty jopa väärinymmärryksenä (Laghé, 1997; Malkavaara, 2007) ja mahdollisena petkutuksena (Ryökäs, 2015).

”Perinteinen” tapa ymmärtää diakonia

Käydyssä keskustelussa on puhuttu suomalaiselle ajattelulle ”perinteisestä” tavasta ymmärtää käsite diakonia. Esimerkiksi Malkavaara (2015:10) toteaa uuden diakonian tutkimuksen kiistäneen ”perinteisen tulkinnan”, ja tämän hän tekee ilman että tarkasti yksilöi, mitä ”perinteisellä tulkinnalla” tarkoitetaan. Latvus (2007:77) käyttää termiä vain lyhyesti ja tiivistää, että ”perinteisessä käsityksessä” Uuden testamentin aikana oli olemassa ”erityinen ja pelkästään karitatiiviseen avustamiseen keskittynyt seurakunnan työntekijäryhmä”. Saman tapaista perinteisen ajattelun määrittelyä on käyttänyt Kopperi (2016:118, 126, 135, 137).

Vuonna 2015 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispat kuvaavat tuolloin ajankohtaisen virkarakennetta uudistavan ehdotuksen kertovan kahdesta näkemyksestä, ”perinteisestä” ja ”alkuperäisemmästä”. Itse ilmaisusta annetaan saman suuntainen kuvaus kuin edellä on esitetty. Sen lisäksi perinteisen käsityksen heikkoutena mainitaan, että se jäi epämääräiseksi palveltavien ihmisten tarpeiden moninaisuuden vuoksi. Lisäksi piispainkokouksen lausunto esittää, että tulisi välttää luomasta turhia jännitteitä mainitulla tavalla kuvattujen diakoniakäsitysten välille. (Piispainkokous, 2015:3–5.) Taustana toimivassa kirkkohallituksen esityksessä ei kyseistä jaottelua kuitenkaan vielä käytetä (Kirkkohallitus 2015). Ottamatta kantaa mihinkään suuntaan on syytä todeta, että edellä mainitut käsitteet ovat toisaalta hyvin keskustelun nykytilaa

kuvaavia, mutta toisaalta niiden sisältöä ei ole määritelty tarkasti. Jos ei tarkkaan tiedetä, mistä keskustellaan, yhteisymmärrykseen pääsemiselle voi olla suuria esteitä.

Käydyssä keskustelussa on puolustettu sitä diakoniakäsitettä, jota edellä on kuvattu ilmaisulla ”perinteinen”. Tarkastelussa tälle ilmaisulle on toki annettu kuvauksia, mutta sitä ei ole yleisesti tarkasti määritelty, sen sisäistä johdonmukaisuutta ei ole kyseenalaistettu eikä siihen liittyviä varhaisen kirkon dokumenttien tulkintoja ole arvioitu, saati kyseenalaistettu. Perinteinen näkemys painottaa yleisesti ottaen diakoniaa karitatiivisen lähimmäisen auttamisena, joka työtehtävänä on erityisesti diakoneilla, ja tätä on pidetty sellaisena seikkana, josta ei edes tarvitse keskustella. Esimerkiksi ja kuten Piispainkokouskin vuonna 2015 lausunnossaan toteaa, kirkolliskokouksen perustevaliokunta on lausunnossaan 2/2011 linjannut, että diakonian viran on pysyttävä karitatiivisen diakonian virkana (Piispainkokous, 2015:4).

On syytä pureutua perinteiseksi katsottavan diakonian ymmärtämismalliin, sen argumentaatioon ja sisäiseen logiikkaan. Mitään yleisesitystä ei tästä varsinaisesti ole olemassa, vaikka teemaa onkin lähestytty esimerkiksi edellä mainituissa julkaisuissa ja kannanotoissa. Aihepiiriin kokonaisvaltainen selvittäminen lienee käytännössä mahdotonta ja siksi on tyydyttävä valaiseviin näkökulmiin. Erään ikkunan aiheeseen saa tarkastelemalla, millä tavalla vuonna 1960 Saksassa julkaistu Diakonian historian lähteet (*Quellen zur Geschichte der Diakonie*) määrittelee diakonian (Krimm, 1960a). Kuten Malkavaara (2015:120) toteaa, Suomessa on seurattu tarkasti Saksassa käytyä keskustelua, ja mainittu teossarja on Suomessakin tunnettu (esim. Kansanaho, 1967:300).

Kuten jatkossa tarkemmin yksilöidään, Krimmin julkaisu on eri tavoin koottu kokoelma lähdetekstien käännöksistä, jotka ovat luettavissa diakonian historian lähteiksi. Kirja itse ei anna käsitteelle diakonia selkeää kuvausta, mutta siitä on nostettavissa esiin, mitä diakoniolla teoksessa tarkoitetaan. Koska kyseinen opuksen toimittaja oli Heidelbergin diakoniatieteellisen instituutin (Diakoniewissenschaftliche Institut, DWI) perustaja ja tuolloinen johtaja, teoksen avulla pystyy luomaan laajempaakin kuvaa siitä, mitä diakoniolla 1960-luvun alkaessa Saksassa ymmärrettiin. Näin analyysin avulla pystyy täydentämään ja konkretisoimaan muun kirjallisuuden antamaa kuvaa Saksan diakonian ja diakonia-ajattelun kehityksestä (Frerk, 2005; Hammer, 2013; Malkavaara, 2015:120–123; Noller, 2016:209–371). Näin määritelty diakoniakäsitys antaa ainakin viitteitä siitä, minkälainen sisältö ilmaisulle dia-

konia on Suomessa 1900-luvulla annettu ennen kuin julkaisun Collins (1990) jälkeen uudempi käsitys alkoi vallata alaa.

Tutkimustehtävä, aineisto ja sen analyysi

Tässä artikkelissa selvitän, miten teos *Quellen zur Geschichte der Diakonie* ymmärtää diakonia-käsitteen. Koska taustalla on ajatus mainitun teoksen olevan ainakin jossain määrin edustava sille ajattelumallille, jota Suomessa on viime vuosikymmeninä kutsuttu ”perinteiseksi näkemykseksi” diakoniasta, täällä pyritään mainitun diakoniakäsitteen sisäisen logiikan analyysiin. Toteutan tarkastelun keskittymällä siihen, mitä tehtäviä diakonialle kuvataan ja minikälaisista yhteyksistä maininnat nostetaan esiin mainitussa julkaisussa. Teos on luonteeltaan sitaattien kokoelma, ja siinä annetaan mittava määrä saksaksi käännettyjä lainauksia eri aineistosta. Jotta tarkastelussa pääsisi artikkelin antamissa rajoissa kyllin syvälle, keskityn vain teoksen Uutta testamenttia ja varhaisinta kirkkoa käsitteleviin lukuihin. Tarkennan tarkasteluani seuraamalla käännösten takaa, miten alkukieliset tekstit ilmaisevat kyseiset tekstiviittaukset.

Metodinani käytän Jari Jolkkosen (2008) yksilöimää systemaattista analyysia, jossa painottuu kontekstin analyysi. Kun tietty varhaisen kirkon teksti liitetään teoksessa tietyn otsikon alle, käy ilmi, mitä tekstin uskotaan kertovan diakoniasta. Tarkastelemalla, missä yhteydessä teos käyttää antamaansa lainausta, selviää paljon siitä, mitä sitaatilla halutaan nostaa esiin. Tätä täydennän tarvittavissa kohdin tarkkailemalla esitettyjen käännösten luotettavuutta ja mahdollisia tulkintasuuntia.

Aikaisempaa tutkimusta nyt tutkittavana olevasta aineistosta ei ole. Alan kirjallisuudessa teokseen viitataan, mutta yleisluonnehdintaa pidemmälle ei keskustelussa ole menty (Philippi, 1978:132; Latvus, 2017:85). Hieman kauempaa tarkastellen artikkeli liittyy keskusteluun siitä, millä tavalla varhaisen kirkon dokumentaation kuvaama diakonia ja diakonin työtehtävät tulisi ymmärtää. Edellä esitettyjen teosten lisäksi suomeksi sitä on kuvattu esimerkiksi teoksessa Auttamisen teologia (Latvus & Elenius toim., 2007).

Esittelen ensin teoksen ja kuvaan sen ajattelumallin luonnetta selkeyttävää taustaa. Tämän jälkeen esittelen erikseen Uuden testamentin ja varhaisen kirkon osuudet, koska niiden esittelytapa poikkeaa toisistaan huomattavasti. Yhteinen linja on kuitenkin selkeä, ja sen kokoan loppukeskustelussa.

Lähdekirjan lähteet

Herbert Krimmin vuonna 1960 julkaisemassa kirjasarjassa *Quellen zur Geschichte der Diakonie* on kolme osaa. Teoksien taustalla on Hampurin *Rauhes Haus* -diakonialaitoksen johtajan Martin Hennigin kokoama käsikirjoitus. Hennig toimi kyseisen diakonialaitoksen johtajana 1900-luvun alussa (Hammer, 2013:219). Julkaisijan käyttöönsä saamaa varhaisempaa versiota on täydennetty Henningin kuoleman jälkeen. Uuden testamentin osalta lisäaineiston on teoksen esipuheen mukaan koonnut Paul Philippi, joka tunnetaan myös teoksen toimittaja Krimmin seuraajana Heidelbergin diakoniatieteen laitoksen johtajana (Krimm, 1960b:8). Tarkkaa kuvaa ei muodostu, oliko jo alkuperäisessä tekstissä Uuden testamentin osuutta lainkaan, joten jatkossa ei pysty tekemään johtopäätöksiä siitä, mikä on ollut lisäystä alkuperäiseen käsikirjoitukseen.

Kolmeosaisen teossarjan ensimmäinen osa kattaa vanhan ajan ja keskiajan. Tarkastelu jakautuu viiteen lukuun, joista tässä artikkelissa keskitytään ensiksi Uutta testamenttia ja toiseksi ajanjaksoa apostolien ajasta keisari Konstantinukseen saakka kattaviin lukuihin. Myöhemmät luvut käsittelevät ajanjaksoa ennen kansainvaellusta, kansainvaelluksen aikaa sekä keskiaikaa. Teossarjan toinen osa jatkuu uskonpuhdistuksen ajasta eteenpäin, ja kolmas osa tarkastelee uusinta aikaa (Krimm, 1963). Uuden testamentin osalta evankeliumit käsitellään omana alalukunaan.

Teoksessa lähteet ryhmitellään erillisten teemojen yhteyteen. Toimintamalli vaihtelee kirjan eri luvuissa yhtä teemaa kohden esiteltävien lähteiden lukumäärän suhteen. Kuitenkin käytetty jäsentely, niiden otsikointi sekä keskinäinen järjestys viestittää toimittajien painotuksista. Tarkasti ei voi päätellä, mikä käsittelyn järjestyksessä on alkuperäisestä käsikirjoituksesta, mikä toimittajalta ja mikä hänen avustajiltaan. Siksi jatkossa tarkastellaan teosta ja sen linjaa vain yhtenä kokonaisuutena, joka omalta osaltaan ilmentää noin vuoden 1960 käsitystä diakoniasta. Aineistoa kutsutaan Krimmin teokseksi, ottamatta kantaa tekstin varsinaiseen kokoajaan.

Viittaukset Uuteen testamenttiin

Krimm esittelee teoksessaan Uuden testamentin osalta kaikkiaan 20 teemaa. Niihin sisältyy yhteensä 87 viittausta eri raamatunkohtiin. Ne kattavat suu-

ren osan Uuden testamentin kirjoista; aineistoa ei esitetä yhdeksästä kirjasta (Kol.; 1.–2. Tess.; Tit.; 2. Piet.; 2.–3. Joh.; Juud.; Ilm.). Esittelen teemat taulukossa 1.

Krimmin (1960c) työskentelystä paljastuu mielenkiintoisia seikkoja, kun hänen antamiaan raamattuviittauksia vertaa niihin 90 jakeeseen, joissa διακον/diakon -sanaperheen sanoja (substantiivi διακονος tai διακονια, tai verbi διακονεω, taivutusmuotoineen) esiintyy Uudessa testamentissa (luettelo esimerkiksi Collins, 1990:338–339; Ryökäs, 2019:301–306). Krimmin esittelemistä 87 jakeesta vain 15 sisältää mainittuja διακον-sanueen sanoja. Ne ovat diakoni-sanojen esiintymistä, diakonien työtehtäviä ja διακονεω-verbiä ajatellen toki hyvin kuvaavia. Mukana on niin diakonien viran alkua kuvaava Ap.t.6:1–6, diakonin tehtävään valinnan edellytyksiä kuvaava 1.Tim. 3:8–13, kuin myös viimeisen tuomion kadotukseen tuomittujen tyhjentävät kysymykset ”missä emme palvelleet” jakeissa Matt. 25:31–45. Mutta moni sanueen esiintymä puuttuu, ja mukana on hyvin paljon ja pääasiassa muuta.

Oheinen taulukko selvittää, mitä Krimm kyseisissä 20 teemassa kertoo esittelevänsä ja miten niissä esiintyy διακον-sanueen sanoja.

Taulukko 1: Diakonian teemat Uudessa testamentissa (Krimm, 1960c).

Krimmin luonnehtima teema	Raamattu- viitteiden lukumäärä	διακον- sanue: jakeita	διακον-sanue: viite
1 Jeesuksen virka (Heilsamt) ja sanoma koskettavat erityisesti syrjäytyneitä (Benachteiligten)	3	0	
2 Jeesuksen virka (Beruf) ilmenee myötäkärsimisessä	3	0	
3 Jeesuksen parantamisteoissa ilmenee myötäkärsijän mahti	2	0	
4 Opetuslapset otetaan mukaan Jeesuksen parannustoimintaan	4	0	
5 Yhteys Jeesukseen ilmenee myös uudessa suhtautumisessa omistamiseen	2	1	Luuk.8:3
6 Sitoutuminen omaisuuteen raukeaa sanoman kautta	3	0	

7 Omaisuuden arvo ilmenee siinä, että luopuu siitä auttaakseen tarvitsevia	6	0	
8 Sanoma vapauttaa oman edun tavoittelusta	3	0	
9 Kutsu työhön ja vapautus palkka-ajattelusta	1	0	
10 Lähimmäisenrakkaus Jumalan rakastamisen koetinkivenä	4	0	
11 Suurin on hän, joka Jeesuksen lailla alentaa itsensä	9	6	Matt. 20:25–28; 23:11–12; 25:11–45; Mark. 9:35; 10:42–45; Luuk. 22:25–27
12 Jeesuksen uhrautuvuus vastaa opetuslasten elämäntehtävää	5	0	
13 Jeesuksen sovitusteon omaksuminen johtaa vapautumiseen, uudenlaiseen tapaan ajatella ja toimia	4	0	
14 Opetuslasten elämäntapa ja valtakirja vastaa alennettua Kristusta	3	1	2. Kor. 6:1a, 3–5
15 Tällä alentumisella on palvelun luonne	7	0	
16 Vihollisen rakastamista ei tule unohtaa vaikka painottaa seurakunnan sisäistä yhteyttä	2	0	
17 Tällainen elämänmuoto vastaa seurakunnan rakennetta toinen toisensa tukijana	12	1	1. Piet. 4:9–10
18 Seurakunnat tukivat jo varhain toisiaan diakonia-nimisellä tuella	6	4	2. Kor. 8:1–15; 8:18–24; 9:1–15; Ap.t. 11: 27–30
19 Yksilön toteuttama rakkautenpalvelu ylittää seurakuntarajat	5	1	Room. 16:1–6
20 Seurakuntien kasvu edellyttää organisoitumista	3	1	Ap. t. 6:1–6

Yleisesti voi todeta, että Krimmin antamat otsikot kuvaavat osuvasti kyseisen teeman viittauksia. Esimerkiksi seitsemännen teeman ”Omaisuu den arvo ilmenee siinä, että luopuu siitä auttaakseen tarvitsevia” jakeet kuvaavat, miten tulee antaa toiselle jotain mitä itsellä on kaksi (Luuk. 3:10,11; Matt. 5:40–42), tulee hankkia ystäviä väärällä rikkaudella (Luuk. 16:9–13), jos rikas nuorukainen lahjoittaisi köyhille hänellä olisi aarre taivaassa (Matt. 19:16–17; 20–21), lesken lantti oli arvokas (Luuk. 21:1–4) ja aarretta taivaassa ei koi tuhoa (Luuk. 12:33). (Krimm, 1960c:22–23).

Kun edellä esitetystä taulukosta tarkastellaan διακον-sanueen esiintymisten kattavuutta suhteessa Uudessa testamentissa esiintyviin διακον-sanueen sanoihin, ilmenee, että Krimm on käsitellyt teeman ”Seurakunnat tukivat jo varhain toisiaan diakonia-nimisellä tuella” (teema 18) tässä suhteessa varsin kattavasti. Diakonia-nimellä kulkevaa avustus olisi lisäksi ollut esillä vain muutamassa jakeessa (Ap.t. 12:25; Room. 15:25, 31). Ne eivät olisi muuttaneet kokonaisuutta. Myös teeman ”Yhteys Jeesukseen ilmenee myös uudessa suhtautumisessa omistamiseen” (teema 5) teksti kertoo alkukielessä siitä, että tietyt naiset palvelivat Jeesusta sillä mitä omistivat, ja jakeen yhteys teemaan on siten hyvin perusteltu. Selkeästi annettuun teemaan liittyvät myös teeman 11) jakeet, jotka pohtivat sitä, kuka opetuslasten joukossa olisi suurin. Itse teemoihin niiden sisällön osalta palaan myöhemmin.

Muissa kohdissa lukijalle herää kysymyksiä. Teeman ”Yksilön toteuttama rakkaudenpalvelu ylittää seurakuntarajat” (teema 19) viite Roomalaiskirjeeseen sisältää toki viittauksen sanueeseen mainitessaan diakoni Foibeen, mutta ei muita sanaperheen sanoja, ja on tässä mielessä ilmeisesti ylitulkitseva. Teeman ”Seurakuntien kasvu edellyttää organisoitumista” (teema 20) maininta ensimmäisten seitsemän asettamisesta (Ap.t. 6:1–6) on paikallaan, vaikkakaan alkuteksti ei tässä yhteydessä kutsukaan tehtävään kutsuttuja nimikkeellä diakoni (jakeissa esiintyy sana διακονια merkityksessä avustus/tehtävä mutta siihen kyseinen teema ei viittaa).

Kahdessa yhteydessä jakeen päättymiskohta on mielenkiintoinen. Teema 17 esittelee seurakuntalaisten ihanteellista elämäntapaa. Kirja viittaa jakeeseen 1. Piet. 4:10, joka kehottaa auttamaan toisia palvellen (διακονοῦντες) saamallaan armolahjalla. Välittömästi seuraava jae (11) olisi tarkentanut teemaa mainiten sanueen sanoja hyödyntäen: ”jos joku palvelee, palvelkoon sen voiman mukaan, minkä Jumala antaa.” Tämäkin jae olisi alkukielen verbin perusteella sopinut mainittuun yhteyteen. Selkeää syytä katkaisukohtaan on vaikea hahmottaa.

Teeman 14 teksti käsittelee aivan alkukieltä vastaten Paavalia diakonina, mutta lopettaa tekstin ikään kuin kesken. Sanaperheen sanoja esiintyi jakeessa 3 ja jakeen 4 alkuosassa. Jakeen 4 puolivälistä alkava lause kuuluu nykykäännöksessä ”[4b] Me kestämmme sitkeästi vaikeudet, vaivat ja ahdingot, [5] ruoskimiset, vankeudet, mellakat, raadannan, valvomisen ja paastoamisen.” Lause jatkuisi alkukielessä toistaen edelleen samaa lauserakennetta. Edellinen suomenkielinen käännös hyödynsikin sitä jatkaen ”[6] puhtaudessa, tiedossa, pitkämielisyydessä, ystävällisyydessä, Pyhässä Hengessä, vilpittömässä rakaudessa” (1938 käännös: 2. Kor. 6:6). Tälle katkaisukohtalle voi ounastella perustelua: on mahdollista, että mainitut korostukset eivät enää olisi vastanneet kirjassa etsittyä alennetun Kristuksen elämäntapaa.

Mainittu ounastelu saa tukea kokonaiskuvasta. Kirjoittaja korostaa opetuslasten roolia Jeesuksen parannustoiminnassa (teema 4). Tässä opetuslasten toiminnassa ovat esikuvina Jeesuksen uhrautuvuus (teema 12), itsen alentaminen (teema 11) ja myötäkärsijän rooli (teemat 1–3). Mainitussa roolissaan opetuslapset saavat uudenlaisen tavan toimia (teema 13) ja uuden suhtautumisen omaisuuteen (teemat 5, 6 ja 7) sekä luopuvat oman edun tavoittelusta (teema 8) ja palkka-ajattelusta (teema 9). Lähimmäisenrakkaus on jumalan rakastamisen koetinkivenä (teema 10) ja myös vihollisia rakastetaan (16). Kaikella alentumisella on palvelun luonne (teema 15) ja se vastaa seurakunnan toimintamallia (teema 17), ylittäen myös seurakuntarajat (teema 19).

Uuden testamentin tekstien esittely ei täten rakennu $\delta\alpha\kappa\omicron\nu$ -sanueen kertomalle tiedolle diakonien toiminnasta tai kyseisillä sanoilla määritellystä aherruksesta vaan tietynlaiselle kokonaiskuvalle diakonisen toiminnan sisällöstä. Lähtökohtana on ihannekuva opetuslapseudesta. Siihen kuuluu alistuminen, nöyryys, vetäytyminen palvelijan rooliin, oman edun ja hyödyn tavoittelusta luopuminen ja valmius jakaa omaisuuttaan. Kokonaisvaltainen palveluun heittäytyminen on tämän mukaan tavoitteena. Eräänlainen nunnan tai munkin ihanne vaikuttaa läheiseltä tämän ajattelun kanssa.

Vaikka Krimmin teos esittelee laajan joukon jakeita Uudesta testamentista, se ei kuitenkaan nosta esiin esimerkiksi diakoniseen toimintaan sisällytettyä julistustoimintaa (esim. 1. Tess. 3:2; 1. Kor. 3:5) tai että diakonit rinnastuivat Paavaliin (esim. Kol. 1:7, 4:7; jakeiden luettelo Collins, 1990:338–339). Diakoni-nimikkeen kirkollisia esiintymiä ei teksti myöskään esittele (esim. Fil. 1:1) eikä viini-ihme-kertomuksen palvelijoita, jotka alkukielen mukaan toimivat $\delta\alpha\kappa\omicron\nu\varsigma$ -nimikkeellä (Joh. 2:5, 9). Diakonit olivat eräässä mielessä

johtajia (teemasta enemmän Koet ym., 2018), mutta tämä näkökulma puuttuu kokonaan.

Suoritetun analyysin perusteella tekstin pääpaino ei olekaan siinä, mitä Uusi testamentti kertoo διακον-sanaperheen sanojen yhteydessä. Tarkastelu keskittyy sekä jakeiden lukumäärän että annettujen sitaattien perusteella erilliseen ihannekuvaan diakoniasta, diakoneista ja diakonisesta mielenlaadusta. Yhteyttä yhtäältä διακον-sanaperheen sanojen ja toisaalta ihannekuvauksen välillä ei aineistosta juuri löydy, vaikka ne esitellään limittäin toistensa kanssa. Jokin muu tekijä on aiheuttanut sen, että mainitut kokonaisuudet käsitellään yhdessä. On selvää, että kirjoittajan oma ajatusrakennelma johtaa tarkastelua.

Varhaisten kirkkoisien aika

Krimmin teoksen kakkosluku esittelee lähdetekstejä ajalta ennen keisari Konstantinusta. Perusteluja juuri tälle aikarajaukselle ei esitetä. Teksti on luonteeltaan edellistä lukua vastaava muuten, mutta väliotsikoita on huomattavasti tiheämmässä, käytännössä erikseen jokaiselle sitaatille. Listaane yksittäisinä teemoina numerojärjestyksessä artikkelin liitteeksi (kts. Liite 1). Tekstiä onkin syytä tarkastella ryhmittämällä aineisto edellisestä luvusta poikkeavalla tavalla.

Tarkistin kaikkien kreikkaan ja latinaan pohjautuvien tekstien käännökset ja kaikki käytetyt ilmaukset olivat kielellisesti käännöksinä mahdollisia.¹ Voimme siten tarkastella käytettyjä käännöksiä tarkkoina muuten, mutta Pliniuksen tekstiin viittaus diakonissojen roolista (teema 21) vaatii erityiskommentin. Krimmin mukaan Pliniuksen tekstissä diakonissat toimivat varhaiskirkon edustavina todistajina (Krimm, 1960d:40). Toki alkuteksti voidaan tulkita näinkin, mutta Cookin mukaan alkutekstin sana *ministrae*, joka tässä on käännetty diakonissaksi, voi tarkoittaa paljon muutakin, esimerkiksi naispuolista kulttihenkilöä. (Cook, 2018:147–148.) Tarkkaa tietoa ei ole.

Teoksessa maininnalla diakoneista oli kahtalainen luonne: Joissakin kuvattiin nimenomaan diakoneita, joissakin heidän mukanaolonsa oli täysin sivuseikka. Ryhmitän erittelyni tämän jaon mukaisesti luokkiin A ja B. Tämän lisäksi merkittävä osa teemoista käsitteli toimintaa ilman, että diakoneja mainitaan lainkaan (luokka C). Kyseiset kolme luokkaa esiintyivät lisäksi aika lailla toistensa lomassa, kuten liitteen taulukko osoittaa.

Keskitetysti diakoneja kuvaavissa teemoissa (liitteen luokka A) Krimm kuvaa tekstissään diakonien virkaan asettamista (teemat 22 ja 45), heidän virkansa (*Amt*) luonnetta (teema 24), ja heidän toimintaansa alttaritilassa (teema 28). Diakoneille oli uskottu Jeesuksen Kristuksen auttamisvirka (*Dienst*, teema 23), heidät rinnastettiin piispoihin ja presbytereihin (teema 25), he toimivat ”Jumalan lähettiläinä” (teema 26) sekä piispan seuralaisina (teema 27) ja apulaisina (teema 37). Diakonit olivat yhdessä apostolien, opettajien ja piispojen kanssa Jumalan huoneen rakennuskivinä (teema 30). Diakoni myös palveli leskiä ja orpoja (teema 31) sekä vaelsi ympäriinsä seuraten veljien ruumiin ja hengen tilaa raportoiden niistä piispalle (teema 36). Piispan ja diakonin yhteyttä kuvataan myös esimerkiksi diakoni Laurentiuksesta (teema 57). Diakonien työtehtäviä kuvataan liittyen sekä ehtoolliseen (teemat 46, 52 ja 58) että kasteeseen (teemat 47 ja 59). Myös Cyprianuksen maininta diakonien oikeudesta ottaa rippi vastaan kuolemanhädässä (teema 54) nousee esiin. Diakonille sopivasta luonteesta ja käyttäytymismallista on sekä kuvailua (teemat 33 ja 60) että varoittavia esimerkkejä (teema 51 ja 56a). Tähän ryhmään lukeutuu siten 23 teemaa.

Diakonit pelkästään sivuseikkana argumentaatiolle (Liitteen luokka B) muun aineiston ohessa mainitaan tekstissä muutamain kohdin. Krimm painottaa rakkauden aterian (*Liebesmahl*) ja avustustoiminnan (*Liebestätigkeit*) yhteyttä mainiten ohimennen, että diakonit kuljettivat ehtoollisen messusta poissaolleille (teema 35). Mainittu ehtoollisen ja diakonin toiminnan yhteyttä korostava kertomus osoittaa, että ehtoollisen johtaja oli hän, joka kantoi vastuun poissaolijoista, ei suoranaisesti diakoni (Tästä laajemmin Ryökäs, 2019:177). Hän korostaa monin tavoin lähimmäisistä huolehtimista ja heidän monipuolista auttamistaan viitaten Cyprianuksen useisiin kirjeisiin, jotka lähes kaikki on suunnattu paitsi diakoneille niin myös presbytereille (teema 56b).² Kyse ei siten ole erityisesti diakoneille suunnatusta ja tässä mielessä ”diakonisesta” toiminnasta ja diakonit eivät tässä ole pääosassa vaan ilmeisesti osa papistoa. Kuvatessaan Aleksandriassa riehunutta ruttoa Krimm nostaa Eusebioksen kirkkohistoriasta laajan katkelman, jossa mainitaan seurakunnan ”parhaiden” kuolleen toimiessaan sairastuneiden avustajina. Tässä listauksessa ovat mukana niin presbyterit, diakonit kuin maineikkaat maallikotkin (teema 44). Kaikkiaan vain kolme teemaa kuuluu tähän osioon.

Tekstejä ilman suoranaista viittausta diakoneihin tai diakoniaan (Liitteen luokka C) sisälsi kreikan διακον- sanueen ja muiden kielten vastaavien ilmausten täydellisen puuttumisen. Krimm kuvaa kristittyjen sosiaalista ja siveellistä elämäntapaa (teema 34), varojen antamista syntien lunnaina (teema 29) ja kehottaa antamiseen (teema 32). Teemaa jatkaa myös ajatus rikkauden tarkoituksesta (teema 38) ja sen oikeasta hoitamisesta (teemat 39 ja 40). Vastaavaa linjaa korostaa ajatus hyvien töiden ansiollisuudesta (teema 50) ja rukouksen ja almujen yhteydestä (teema 53). Erikseen Krimm nostaa esiin laajan kirjeen varojen käytöstä vankilaan joutuneiden veljien ja siskojen auttamiseksi (teema 55). Kirkon varoja on käytettävä ylipäättään viisaasti (teemat 42 ja 43) ja kristillinen veljesrakkaus kattaa kaikki seurakunnan jäsenet (teema 48). Kristillinen veljesrakkaus on mukana toisen kärsimyksessä (teema 41) ja ilmenee erityisesti Agape-aterian yhteisessä viettämisessä (teema 49). Kaikkiaan tähän ryhmään lukeutuu siten 14 teemaa. Kaikkia näitä voi luonnehtia lähimmäistä auttaviksi, karitatiivisiksi teemoiksi.

Edellä esitetty kolmijakoinen ryhmittely osoittaa, että Krimm esittelee laajasti diakonien tehtäviä ja tehtävänvaatimuksia. Tarkempi tarkastelu osoittaa, että diakonien kohdalla esiintyy suhteellisen paljon liturgisia tehtäviä. Karitatiivisia, lähimmäistä hädässä auttavia tehtäviä ei mainita yhtä monta. Sen sijaan lähimmäistä auttavia teemoja Krimm esittelee lukuisia ilman viittauksia diakoneihin. Erityispaino vaikuttaa olevan varojen käytössä, ja seurakunnan sisäisellä toinen toisestaan huolehtimisella.

Analyysin perusteella Krimmin teksti vaikuttaakin palvelevan kahta tehtävää. Toisaalta se kertoo, mitä tiedetään varhaisen kirkon diakoneista, ja toisaalta, mitä tiedetään varhaisen kirkon karitatiivisesta toiminnasta. Huomionarvoista on näiden kahden ryhmän liittymättömyys toisiinsa. Tekstissä esitellyistä teemoista diakonien ainoa kytkös karitatiiviseen toimintaan vaikuttaisi olevan teemassa 31. Kyseisessä Hermaan Paimenen tekstissä väärät diakonit ovat vieneet leskien ja orpojen varat. Grundekenin mukaan kyseinen teksti jää avoimeksi sen suhteen, oliko varoista huolehtiminen diakonien tehtävänä, mutta eivät myöskään karitatiiviset tehtävät todennu (Grundegen, 2018:202). Näin diakonien ja karitatiivisen toiminnan kytkös jää tässä kohdassa mahdolliseksi, mutta se olisi ainoa.

Kirjoittaja kuitenkin pitänee diakoneja ja karitatiivisia tehtäviä yhteen kuuluvina. Tämä lienee ainoa syy, miksi ne esiintyvät yhdessä. Itse tekstit eivät

tätä yhteyttä osoita vaan takana on kirjoittajan oma ajattelu. Tietty konsepti siitä, mitä diakoniaan kuuluu, ilmenee siten mainituissa diakonien ja tehtävien yhdistämisessä.

Yhteenveto havainnoista

Tässä artikkelissa oli tavoitteena selvittää, miten teos *Quellen zur Geschichte der Diakonie* ymmärtää diakonia-käsitteen. Tällä pyrittiin niin kutsutun ”perinteisen” diakoniakäsitteen sisäisen logiikan analyysiin. Tarkastelun toteutettiin keskittymällä siihen, mitä tehtäviä diakoniale kuvataan ja minkälaisista yhteyksistä maininnat nostetaan esiin mainituissa julkaisussa. Analyysiin otettiin Krimmin teoksen kaksi ensimmäistä lukua, Uuden testamentin aikaa ja kirkon neljää ensimmäistä vuosisataa kuvaavat ajanjaksot. Tarkastelua voisi jatkaa kirjan myöhempiin lukiuihin, mutta jo nyt ilmenneet päälinjat tukevat toisiaan. Nyt analysoitu osio osoittaa, että kirjassa on tarkasteluun otettu kahdenlaista aineistoa: sekä itse alkukielen diakoni-nimikkeeseen liittyviä seikkoja että – ja erityisesti Uuden testamentin osalta – karitatiiviseen lähimmäisestä huolehtimiseen viittavia tekstejä. Jälkimmäisen tekstiryhmän ei ole tarvinnut liittyä edelliseen, eikä tarkastelua ole jaoteltu tästä näkökulmasta. Kirjoittaja on ongelmitta liittänyt mainitut kaksi näkökulmaa toisiinsa, siroteltuina toistensa sekaan.

Tarkastelua on siten johtanut jotkut toiset kuin itse tekstiaineistosta nousevat tekijät. Käytetyistä teksteistä on pääteltävissä, että kirjoittajan ajattelumalli on painottanut nimikkeen diakoni rinnalla itsensäuhraavaa ja omasta etuustaan luopuvaa käyttäytymismallia. Sen mukaan kristityt jakavat omastaan ja huolehtivat toisista, palvelen heitä. Lisäksi Krimm on ollut vakuuttunut siitä, että nämä kaksi tekijää, karitatiivinen itsensä uhrautuvaisuus ja diakonin virka, ovat sidoksissa toisiinsa. Tämä on ollut Krimmin teoksen diakoniakäsitteelle olennaista.

Krimmin tekstin ongelmat eivät ole siinä, miten hän käyttää alkukielen lähteitään. Hänen antamansa sitaatit vastaavat huolellisesti hänen käyttämänsä lähdeaineistoa. Käännökset ovat hyvin tarkat ja selviä käännösvirheitä ei ilmennyt. Ongelmat syntyvät siitä, millä tavalla hän yhdistää käyttämänsä sitaatit. Jos diakonien tehtävät sitaateissa painottuvat liturgisiin tehtäviin ja seurakunnan toiminnan edellyttämiin toimiin, miksi niiden rinnalle nostetaan karitatiivisia toimintoja ja yksilön luonteen ja mielenhallintaa käsittele-

viä kehotuksia ja kuvauksia? Taustalla vaikuttava ajattelumalli ilmenee juuri tällaisissa yhdistymisissä, annettujen sitaattien sijoittelussa teokseen eli niiden kontekstissa. Niinpä käytetty systemaattinen analyysi pystyy nostamaan esiin, että kyse ei missään piilossa olevasta vaan selkeästi havaittavasta toimintatavasta, jolla on oma selkeä intentio. Pohjana on tietty ihanteellisena vaikuttavana ajattelumalli. Sitaattien kuvatulnaisen yhdistämisen tuloksena on, että nimenomaan diakoni uhraa itsensä ja auttaa. Näin siis siitä huolimatta, että annetuissa sitaateissa itsessään diakoni tekee muuta, ja lähimmäisestä kantavat huolta ja vastuuta kaikki työntekijät ja kristityt. Tai että ohjeistuksen vastuun kannon toteuttamismuotoon antaa monessa viitteessä piispa.³

Nyt saatu tulos vastaa aikaisempia havaintoja. Kun sisarkoti-ajattelun isä Theodor Fliedner esitti noin kaksikymmentä viitettä varhaiseen kirkkoon vuonna 1856, nykytutkimuksen mukaan vain noin yksi neljästä viittauksesta piti täysin paikkansa. Diakonit ja diakonissat kuvattiin ohi lähteiden sairaiden hoitajina ja erityisesti leskistä ja orvoista huolehtijoina. (Ryökäs, 2009; 2010; 2011.) Vastaava ohi lähteiden tapahtuva naisten, leskien, orpojen ja sairaiden hoitamista korostava karitatiivisuus leimasi myös vuonna 1981 Krimmin kirjaan myötävaikuttaneen Paul Philippin (1981) vaikutusvaltaista artikkelia hakuteoksessa *Theologische Realenzyklopädie, TRE*. (Ryökäs, 2015). Suomalaisen 1900-luvulla useana painoksen ilmestyneiden diakonian oppikirjojen kohdalla viittausten tarkkuus on samoin ollut varsin onneton: Eino Sormusen *Diakonian oppikirjassa* (1938)/*käsikirjassa* (1952) vain noin kolmasosa varhaisen kirkon viittauksista on osoittautunut tarkaksi, kuten myös Arvo J. Laajarinteen teoksessa *Tee sinä samoin* (1961/1965). Erkki Kansanahon osuus oppikirjassa *Palveleva kirkko* (1972/1979) ylsi hieman parempaan tasoon: siinä noin puolet viittauksista varhaiseen kirkkoon oli tarkkoja. (Ryökäs, 2018.) Idealistinen ajattelu on tullut esiin aikaisemmissa tutkimuksissa, siinä missä nyt Krimmin teoksessakin. Kaikissa mainituissa aineistoissa diakonit ja karitatiivinen toiminta on liitetty yhteen ohi varhaisen kirkon lähteiden.

Johtopäätöksiä

Kun Suomessa keskustellaan diakonian viran kehittämisestä, on tärkeää olla tietoinen Krimmin kirjan kaltaisesta jakautuneisuudesta keskustelussa diakoniasta. Hänen esittämänsä diakoniakäsite lienee aika lähellä suomalaisen keskustelun ”perinteistä” käsitystä diakoniasta. Jos pureudutaan Raamatun al-

kukieleen ja varhaisen kirkon lähteisiin diakoneista ja διακον-sanaryhmän sanojen merkityksistä, tullaan aika lailla erilaisiin tuloksiin, kuin jos Krimmin tavoin tarkastellaan karitatiivista, laupeuteen pyrkivää kristillistä toimintaa.

Kyseiset kaksi lähestymiskulmaa eivät ole toistensa vastakohtia. Varhaisessa kirkossa kaikki kristityt pyrkivät lähteiden mukaan kohti karitatiivista elämänasennetta. Se vain ei leimannut nimenomaan ja pelkästään diakoneja. Diakoneille tyypillistä oli, että he huolehtivat seurakunnan työskentelyn jatkumisesta ja toiminnan sujumisesta. Kun messun johtaja oli huolissaan heistä, jotka eivät olleet päässeet paikalle, diakonit pystyivät auttamaan. Kun piispa ei tiennyt kuka oli vierailun tarpeessa, diakonit kiersivät ja etsivät kyseiset henkilöt. Karitatiivinen vastuu kuului kaikille viranhaltijoille.

Nykyisessä yhteiskunnassa lienee turhaa yrittää sälyttää karitatiivista vastuuta pelkästään yhdelle työntekijäryhmälle. Lieneekin syytä yrittää ymmärtää kirkon virka samalla tavalla kuin varhaisessa kirkossa: kaikki virat kirkossa ja seurakunnassa ovat lähimmäisen auttamiseksi. Artikkelin alkuosassa mainitussa Piispainkokouksen lausumassa painotettiinkin juuri tätä viitaten ajatukseen, että ”kaikki kirkon virat ovat sosiaalieettisen ja karitatiivisen eetoksen läpäiseviä suuntautuen alttarilta kohti maailmaa” (Piispainkokous, 2015:5). Sana ja sakramentit ovat siitä näkyvä osa, hiljaisuudessa tapahtuva karitatiivinen auttaminen on usein näkymätön osa. Mutta varhaisessa kirkossa julistus ja palvelu kuuluivat niin piispojen, pappien kuin diakonien tehtäviin, eri tavoin painottuen mutta yhteisesti vastuuta kantaen. Tuskin nykyisessä kirkossa on mielekkäitä perusteita poiketa tästä.

Viitteet

- 1 En tavoittanut pohjatekstiiä tekstille ”Petrusakten” (teema 36), mutta tarkistin, että annettu teksti seuraa Krimmin antaman viitteen sanamuotoja. Samoin tarkistin teeman 60 viitteen saksankieliseen ”Apostoliseen kirkkojärjestykseen”, jonka varsinaista alkutekstiiä en pystynyt jäljittämään. Teeman 46 ”Hippolytoksen kirkkojärjestys” seurasi varsin pitkälle julkaisua Achelis, 1891:101–111 (kohdat 46:11–47), mutta käytti selkeästi eri pohjatekstiiä, varsinkin loppuosaltaan s. 103 alkaen. Teeman 58 ”Egyptiläinen kirkkojärjestys” seurasi julkaisua Achelis, 1891:107–111 (kohdat 49–52), mutta s. 110 puuttui yksi tekstirivi. Se ei vaikuttanut sisältöön muilta osin. Viitataan tarvittaessa alkutekstiiin jatkossa.
- 2 Teemassa 56b Krimm ei poikkeuksellisesti anna täydellisiä viittauksia. Jäljitin teksti seuraaviin Cyprianuksen kirjeisiin: 2, 5, 7 ja 14 (Hartel, 1871:468–469, 479, 485, 510–511). Näistä kirje 2 oli suunnattu veli Eucratiukselle (joka mahdollisesti oli piispa), muut presbytereille ja diakoneille yhteisesti.
- 3 Teemoissa 22–28 Ignatios, teemassa 33 Polykarpos, teemoissa 38–40 Clemens Aleksandrialainen ja teemoissa 50–56 Cyprianus, yhteensä 18 teemaa 40:stä.

Lähteet ja kirjallisuus

- Achelis, H. (1891). *Die ältesten Quellen des Orientalischen Kirchenrechtes*. Erstes Buch. Die Canones Hippolyti. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung.
- Collins, J.N. (1990). *Diakonia. Re-interpreting the Ancient Sources*. New York / Oxford: Oxford University Press.
- Cook, J.G. (2018). Pliny's Tortured *Ministreae*. Female Deacons in the Ancient Church? – B.J. Koet & E. Murphy, & E. Ryökäs (toim.) (2018), *Deacons and Diaconia in Early Christianity*. The First Two Centuries. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament II. Tübingen: Mohr Siebeck, 133–148.
- Frerck, C. (2015). *Caritas und Diakonie in Deutschland*. Aschaffenburg: Alibri.
- Grundegen, M. (2018). What Do “Deacons” Do in the Shephard of Hermes? – B.J. Koet & E. Murphy, & E. Ryökäs (toim.), *Deacons and Diaconia in Early Christianity*. The First Two Centuries. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament II. Tübingen: Mohr Siebeck, 193–202.
- Hammer, G.-H. (2007). *Geschichte der Diakonie in Deutschland*. Stuttgart: Kohlhammer Verlag.
- Hartel, G. (1871). *S. Thasci Caecili Cypriani Opera omnia*. Recensvit et commentario critici instruxit Gvilelmvs Hartel. Corpvs Scriptorvm Ecclesiasticorvm Latinorvm. Editvm Consilio Et Impensis Academiae Litterarvm Caesareae Vindobonensis. Vol. III. Pars II Apvd C. Vindobonae: Geroldi filium bibliopolam Academiae, 463–862. <http://www.archive.org/details/sthascicaecily03cypruoft> – Viitattu 21.5.2021.
- Hentschel, A. (2007). *Diakonia im Neuen Testament*. Studien zur Semantik unter besonderer Berücksichtigung der Rolle von Frauen. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament. 2. Reihe 226. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Jolkkonen, J. (2007). *Systemaattinen analyysi tutkimusmetodina*. Metodias. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Kansanaho, E. (1967). *Sata vuotta kristillistä palvelutyötä*. Helsingin diakonissalaitos 1867–1967. Porvoo/Helsinki: WSOY.
- Kansanaho, E. (1972) [Osa] 1 [Historiallinen osa]. – E. Kansanaho & P.I. Hissa (1972). *Palveleva kirkko*. Diakonian oppikirja. [1. painos.] Helsinki: Kirjaneliö, 11–76.
- Kansanaho, E. (1979). [Osa] 1 [Historiallinen osa]. – Kansanaho, E. & Hissa P.I. (1979) *Palveleva kirkko*. Diakonian oppikirja. Kolmas, uudistettu painos. Helsinki: Kirjapaja, 11–74.
- Kirkkohallitus (2015). Uutta diakonivirkkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen. *Kirkkohallituksen esitys 1/2015 kirkolliskokoukselle*. Asianro 2015-00012. <http://kirkolliskokouksenarkisto.fi> – Viitattu 28.2.2021.
- Koet, B.J. & Murphy, E. & Ryökäs, E. (2018). Assessing the role and function of an assistant: the deacon in the first two centuries of Christianity. – B.J. Koet, E. Murphy, & E. Ryökäs (toim.), *Deacons and Diaconia in Early Christianity*. The First Two Centuries. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament II. Tübingen: Mohr Siebeck, 3–14.
- Koet, B.J. & E. Murphy, & E. Ryökäs (toim.) (2018). *Deacons and Diaconia in Early Christianity*. The First Two Centuries. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament II. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Kopperi, K. (2016). Diakonian monet ulottuvuudet – diakonian oppikirjoissa esitetyt näkemykset diakoniasta. *Diakonian tutkimus* 2/2016, 118–139.
- Krimm, H. (1960a). *Quellen zu Geschichte der Diakonie*. I Altertum und Mittelalter. Herausgegeben von Herbert Krimm. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk.
- Krimm, H. (1960b). Vorwort des Herausgebers. – H. Krimm, *Quellen zu Geschichte der Diakonie*. I Altertum und Mittelalter. Herausgegeben von Herbert Krimm. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 7–10.
- Krimm, H. (1960c). I Neutestamentliche Grundlegung. – H. Krimm, *Quellen zu*

- Geschichte der Diakonie*. I Altertum und Mittelalter. Herausgegeben von Herbert Krimm. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 19–39.
- Krimm, H. (1960d). II Bis Kaiser Konstantin. – H. Krimm, *Quellen zu Geschichte der Diakonie*. I Altertum und Mittelalter. Herausgegeben von Herbert Krimm. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 40–65.
- Krimm, H. (1963). *Quellen zu Geschichte der Diakonie*. II Reformation und Neuzeit. Herausgegeben von Herbert Krimm. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk.
- Laajarinne, A. J. (1961). *Tee sinä samoin. Seurakuntadiakonian käsikirja*. Helsinki: Otava.
- Laajarinne, A. J. (1965). *Tee sinä samoin. Seurakuntadiakonian käsikirja*. Toinen painos. Helsinki: Otava.
- Laghé, B. (1997). Diakonia – ekklesiologiska perspektiv på diakonia och diakonat. – S.–E. Brodd, P. Eckerdal, V.–A. Grönqvist, B. Laghé & L.–G. Lindström (toim.), *Diakonins teologi*. Verbum, Stockholm, 72–97.
- Latvus, K. (2007). Auttajan viran alkuperän uusi tulkinta. – K. Latvus & A. Elenius (toim.), *Auttamisen teologia*. Helsinki: Kirjapaja, 52–82.
- Latvus, K. & Elenius, A. (toim.) (2007). *Auttamisen teologia*. Helsinki: Kirjapaja.
- Latvus, K. (2017). *Diaconia as Care for the Poor? Critical Perspectives on the Development of Caritative Diaconia*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja, 53. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Malkavaara, M. (2007). *Diakoniatutkimus tänään*. Kristillisen kulttuurin tiedeklubi, Diakonia-ammattikorkeakoulu [Eisitelmä, painamaton].
- Malkavaara, M. (2015). *Diakonia ja diakonivirka*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 26. Kirkko ja toiminta. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Noller, A. (2016). *Diakonat und Kirchenreform. Empirische, historische und ekklesiologische Dimensionen einer diakonischen Kirche*. Diakonat – Theoriekonzepte und Praxisentwicklung, Band 5. Stuttgart: Kohlhammer.
- Philippi, P. (1978). Das diakoniewissenschaftliche Institut. – *Heidelberger Jahrbücher XXII*. Herausgegeben von der Universität-Gesellschaft Heidelberg. Berlin/Heidelberg/New York: Springer, 125–135.
- Philippi, P. (1981). Diakonie I. – *Theologische Realenzyklopädie*. Band 8. de Gruyter, Berlin. 621–644.
- Piispainkokous (2015). Uutta diakonivirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen. *Piispainkokouksen lausunto 2/2015 kirkolliskokoukselle*. Asianro 2015-00012. Kirkolliskokouksen pöytäkirja. <http://kirkolliskokouksenarkisto.fi> – Viitattu 25.2.2021.
- Ryökäs, E. (2009). Diakoniakäsityksemme juuria. Theodor Fliednerin perustelut diakoniakäsityksellen. – T. Karttunen (toim.), *Oppi ja maailmankuva. Professori Eeva Martikaisen 60-vuotisjuhlakirja*. STKSJ 261. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, 106–122.
- Ryökäs, E. (2010). Diakonissakäsityksemme juuria. Theodor Fliednerin perustelut käsitykselleen diakonissan tehtävistä. – H. Mustakallio (toim.), *Terve sielu terveessä ruumiissa*. Professori Paavo Kettusen 60-vuotisjuhlakirja. Joensuu, Karjalan teologinen seura, 249–261.
- Ryökäs, E. (2011). Zur Begründung der Diakonie bei Theodor Fliedner. Anmerkungen zum “Gutachten, die Diakonie und den Diakonat betreffend”. – C. Oelschlägel (toim.), *Diakonische Einblicke*. DWI-Jahrbuch Bd. 41. Diakoniewissenschaftliche Institut der Theologischen Fakultät, Heidelberg, 49–71.
- Ryökäs, E. (2015). Diaconia –A Make-Believe Which Continues? *Diaconia. Journal for the Study of Christian Social Practice*, 6(1), 61–74.
- Ryökäs, E. (2019). *Aikaan sidottu diakonia-käsite*. Tiedekriittinen yritys ymmärtää suomalaista diakoniakeskustelua. STKSJ 289. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- Sormunen, E. (1938). *Diakonian oppikirja*. Sortavala: Suomen kirkon sisälähetysseura.
- Sormunen, E. (1952). *Diakonian käsikirja*. Toinen, uusittu ja täydennetty painos. Pieksämäki: Suomen kirkon sisälähetysseura.

Liite 1. Varhaista kirkkoa koskevat teemat

Teeman numero	Teeman luokittelu	Krimmin antama otsikko / otsikon lyhennelmä
21	A	Diakonissat varhaisen seurakuntaelämän edustavina todistajina
22	A	Diakonien asettaminen tehtävään ("Einsetzung")
23	A	Diakonille uskottu Jeesuksen Kristuksen palvelu ("Dienst")
24	A	Diakonien kirkollinen luonne virassa ("Amtscharakter")
25	A	Piispan, presbyterin ja diakonin samanarvoisuus
26	A	Matkustavat diakonit "Jumalan lähettiläinä"
27	A	Diakonit piispan palvelevana matkaseurana
28	A	Alttarissa työskentelevän diakonin puhtaus ja immuniteetti
29	C	Maallisen omaisuuden veljellinen jakaminen
30	A	Apostolit, opettajat, piispat ja diakonit ovat Jumalan huoneen rakennuskiviä
31	A	Rehellinen ja epärehellinen diakoni leskien ja orpojen palvelijana
32	C	Kehotus antamiseen sydämen yksinkertaisuudessa
33	A	Diakoninen luonteen ja tapojen peili
34	C	Apologeetta Aristideen kertomus kristittyjen sosiaalisesta ja siveellisestä elämästä (noin vuosi 140)
35	B	Justinos Marttyyri: Rakkauden aterian ja rakkauden tekojen yhteys
36	A	Ohje diakoneille
37	A	Diakoni apostoli Tuomaan palvelijana
38	C	Rikkauden tarkoitus
39	C	Oikeasta rikkauden hallinnasta saatava ikuinen palkka (Klemens Aleksandrialainen)
40	C	Rikkauden oikeasta merkityksestä ja käytöstä

41	C	Keskinäinen veljellinen rakkaus
42	C	Antamisen ja ottamisen sisäinen tunne
43	C	Kirkon omaisuus ja köyhät
44	B	Palvelevan rakkauden voima hädässä ja kuolemassa (Dionysios Aleksandrialainen)
45	A	Virkaanasettamisrukous
46	A	Diakonien tehtävät agape-aterialla ja ehtoollisen vietossa
47	A	Diakoni tarvitsee piispan luvan kastaakseen
48	C	Kristillisen rakkauden laajuus
49	C	Kristillinen veljeys agape-aterian vietossa
50	C	Hyvien tekojen merkitys (Cyprianus)
51	A	Cyprianuksen kirjeestä paavi Corneliukselle
52	A	Diakonin oikeus jakaa viiniä
53	C	Rukous ja almut
54	A	Diakonien oikeus ottaa vastaan rippi kuolemanvaarassa olevalta
55	C	Cyprianuksen kirjeestä numidialaisille piispoille
56	A, B	Parantumattomasta diakonista
57	A	Piispa ja diakoni
58	A	Rakkaudenateria egyptiläisen kirkkojärjestyksen mukaan (200-luku)
59	A	Diakonien ja diakonissojen tehtävät erityisesti kasteella
60	A	Virkaan ja henkilöön liittyvät vaatimukset diakoneille